

De collectie Meentwijck

Van passie tot particulier initiatief

De collectie Meentwijck dankt haar naam aan de villa in het Gooi die effectenmakelaar Dirk Nienhuis en zijn gezin in 1985 betrokken. Het door K.P.C. de Bazel in 1912 ontworpen huis bleek het perfecte decor voor de daarna snel uitdijende verzameling Nederlandse toegepaste kunst uit de periode 1890-1940: geen Wunderkammer maar een heel Wunderhaus. De kwaliteit en omvang van de collectie kwamen in 2000 voor het voetlicht in de tentoonstelling 'Leven in een Verzameling' in Singer museum in Laren en werden vastgelegd in de prachtige gelijknamige catalogus.

TEKST: **ROB DRIESSEN**

onder

Cris Agterberg, klok 'de ontsluiting van de toekomst', 1926. H. 38 cm. Gegoten brons, de cijfers geaccentueerd met gele lak. Collectie Meentwijck. Foto: Erik & Petra Hesmerg.

Geen Wunderkammer maar een heel Wunderhaus.

Ook nadien heeft de onverbeterlijke verzamelaar Dirk Nienhuis niet stilgezet. Na ruim dertig jaar is de collectie Meentwijck uitgegroeid tot wat door kenners wordt beschouwd als de belangrijkste en meest omvangrijke particuliere verzameling op het gebied van Nieuwe Kunst in Nederland. Het omvat alle soorten meubelen en huisraad, sculpturen, keramiek en glas, zilver- en metaalwerk, sieraden, boeken en affiches, een indrukwekkende hoeveelheid klokken, teveel om op te noemen. En dan laten we voor het gemak de schilderijen en grafiek, de emaille borden, blikken en andere reclamekunst maar buiten beschouwing. Alle belangrijke firma's, architecten, vormgevers en kunstenaars uit de periode 1880-1940 zijn in de collectie vertegenwoordigd. Beginnend bij ADO, Agterberg, Altorf, Amphora en Amstelhoek kun je een indrukwekkend alfabet maken tot Van Zeegen, Zijl, Zuid-Holland en Zwollo aan toe. Werken uit de collectie Meentwijck zijn afgebeeld in een groot aantal publicaties, zowel in algemene naslagwerken over de periode als in monografieën over in de collectie vertegenwoordigde kunstenaars.

Uitstekende neus

Weliswaar ligt het zwaartepunt van de collectie Meentwijck bij Nederlandse toegepaste kunst uit de periode 1880-1940, ook op het internationale vlak heeft de familie Nienhuis een aantal goede werken in huis: eetkamerstoelen naar ontwerp van de Belgische ontwerper Gustave Serrurier-Bovy bijvoorbeeld, en dierplastieken van Sandoz, Krieger en Guyot. De begrenzing van de genoemde periode is evenmin heel strikt aangehouden, zo-

In alle rust kijkt de familie Nienhuis of er een nieuwe eigenaar voor de karakteristieke villa te vinden is en hoe men delen van de collectie in de toekomst een goed onderdak kan bieden.

als blijkt uit een indrukwekkende hoeveelheid keramiek uit het naoorlogse atoomtijdperk en plasticen van Hans de Jong uit de jaren zestig. Kortom, Dirk Nienhuis is een ware verzamelaar en een echte liefhebber, met een uitstekende neus voor kwaliteit – of het nu gaat om waardevolle topstukken of intrigerende tijdscapsules van onbekende makers.

Diverse musea verspreid over ons land hebben bruiklenen uit de collectie in beheer (gehad) t.b.v. de vaste opstelling of speciale tentoonstellingen. Er staan op dit moment langdurige bruiklenen in onder andere Princessehof Leeuwarden, het Rijksmuseum, het Purmerends Museum en het Goedewaagen keramiekmuseum in Nieuw Buinen. Daarnaast werden vele incidentele bruiklenen gegeven aan de meest uiteenlopende tentoonstellingen, variërend van een overzicht van modern zilver in Schoonhoven tot een expositie over Dutch Design in Amsterdam.

Het moge duidelijk zijn dat Dirk Nienhuis zijn collectie graag en gul deelt met de wereld. Toen eerder dit jaar een oproep uitging om de verzamelaar te verrassen met een receptie, om te vieren dat zowel de verzamelaar als diens verzameling een kroonjaar hadden bereikt, werd dit plan dan ook enthousiast ontvangen. Op de feestelijke bijeenkomst in kunstenaarsociëteit *Arti et Amicitiae* in Amsterdam was een keur aan gasten uit de wereld van kunst en cultuur aanwezig. Sprekers waren Titus Eliëns (interim-directeur Stedelijk Museum 's-Hertogenbosch), Karin Gaillard (conservator Keramiekmuseum Princessehof), kunstexpert Frans Leidelmeijer en Jop Ubbens, directeur van veilinghuis Christie's. Wat de speeches gemeen hadden was de hartverwarmende toon waarop men vertelde over de collectie Meentwijken en de verzamelaar en mens Dirk Nienhuis. Naast de nodige humoristische anekdotes werd er bijzondere aandacht besteed aan het belang van dit soort particulier initiatief in de museumwereld.

Liber Amicorum

Een vergelijkbaar beeld komt naar voren uit het *Liber Amicorum* dat tijdens de bijeenkomst aan Dirk Nienhuis en diens echtgenote Liesbeth werd overhandigd. Tevoren hadden tientallen genodigden gehoor gegeven aan de oproep een bijdrage te leveren aan het vriendenboek, wat ludieke, persoonlijke, poëtische maar ook serieuze inhoudelijke

delijke stukken opleverde. Zowel kunsthistoricus Pier Terwen als oud-conservator Marjan Boot memoreerden hoe Dirk Nienhuis een belangrijke set meubels, ontworpen door J. Thorn Prikker in samenwerking met Johan Altorf, voor het Gemeentemuseum Den Haag veiligstelde door deze op een veiling aan te kopen en onmiddellijk in bruikleen aan het museum te geven. Ook de conservatoren van onder andere het Drents Museum Assen, het Glasmuseum Leerdam, museum Gouda en het Stedelijk Museum bedankten Dirk Nienhuis voor zijn bereidwilligheid zijn schatten in bruikleen aan hun musea af te staan. Ludo van Halem, conservator twintigste-eeuwse kunst van het Rijksmuseum, kenschetste Dirk Nienhuis in zijn bijdrage als 'een van de weinige verzamelaars die het lukte een verzameling van het Rijksmuseum naar de kroon te steken'.

Het vieren van het dertigjarig jubileum van de collectie Meentwijken gaf voor de verzamelaar ook aanleiding tot reflectie. Hoezeer Dirk Nienhuis en zijn vrouw en kinderen ook gesteld zijn op huize Meentwijken en de in het huis verzamelde kunstwerken, de tijd staat niet stil en bezittingen moeten een mens tot lust zijn en niet tot last worden. In alle rust wordt gekeken of er een nieuwe eigenaar voor de karakteristieke villa te vinden is en worden oriënterende gesprekken gevoerd met musea om delen van de collectie een goed onderdak te bieden in de toekomst. Voor het zover is blijft de familie Nienhuis met volle teugen genieten van wat Jop Ubbens het 'hedonistisch rendement' noemde: het plezier en de geestelijke verrijking die de kunst haar bezitter kan brengen.

boven

C.J. van der Hoef, vaas, ca. 1905-1907. Aardewerk met ingelegde motieven onder groene glazuur, uitvoering Plaatbakkerij Haga, Purmerend. H. 55,5 cm. Collectie Meentwijken, in bruikleen aan het Purmerends Museum. Foto: Purmerends Museum.

Grafische mozaïeken

in keramiek, hout en steen

Over de architect en meubelontwerper K.P.C. de Bazel (1869-1923) is meer geschreven dan over menig ander ontwerper uit zijn tijd. Toch is zijn werk nog steeds vrij onbekend bij het grote publiek, zeker als het gaat om zijn villa's en landhuizen.

TEKST: BARBARA LAAN

De Stichting Historische Interieurs in Amsterdam doet onderzoek naar huizen uit de periode 1875-1945 waarvan de interieurs gaaf bewaard zijn gebleven. In het Gooi kwamen wij verschillende huizen van Karel de Bazel tegen, wat niet verwonderlijk is gezien het feit dat hij er zelf woonde en kantoor hield aan de Meentweg, vlakbij de Hilversumse Meent aan de westkant van Bussum. De villa Meentwijck uit 1912 is een representatief voorbeeld van een interieur waar veel van de originele afwerkingen behouden bleven. In het bijzonder de tegelvloeren met verschillende vloerpatronen binnen en buiten werpen een interessant licht op de manier waarop De Bazel functie en belang van de ruimten wilde accentueren. Hij sloot daarmee aan bij Nederlandse tradities in de woonhuisbouw in het algemeen en de interieurafwerking in het bijzonder.

Zwart-wit geblokt

De Bazel ontwierp op basis van geometrische systemen van driehoeken of vierkanten om de verhoudingen van de onderdelen van het ontwerp te kunnen bepalen en op elkaar af te stemmen. De module van het systeem waarop De Bazel de grondplannen en opstanden van zijn woonhuizen ontwierp zat vaak opgesloten in zijn vloerontwerpen. Zijn zwart-wit geblokte tegelvloeren bleken een succes bij zijn opdrachtgevers en vonden overal toepassing. Opvallend daarbij is dat de ontwerpen steeds complexer werden. Een vergelijking met andere woonhuizen van de architect geeft ons beter inzicht in de karakteristieke werkwijze van De Bazel die afgezien van geometrische systemen ook heel goed op de hoogte was van de regels van het classicisme in de bouw- en interieurkunst. De zwart-wit geblokte tegelvloer in de gang van villa Meentwijck is op een aangename manier visueel dominant, net als de dambordvloeren op zeventiende-eeuwse Hollandse genreschilderijen. Er wordt wel gezegd dat de schilders deze vloeren vaak verwerkten in hun schilderijen omwille van de illusionistische voordelen bij de weergave van perspectief en ruimtelijkheid.

In de zeventiende en achttiende eeuw ontwierpen Nederlandse architecten natuurstenen vloeren volgens classicistische principes waarbij het patroon van de vloer aansloot op de geleding van de wanden en zich spiegelde aan het plafond en zo de ruimte tot een driedimensionale eenheid verbond. Dit blijkt uit bewaard gebleven vloeren en enkele spaarzaam bewaard gebleven ontwerptekeningen. Er zijn marmeren vloeren bekend die een combinatie vormen van grote witmarmeren tegels omgeven door zwart marmeren stroken soms in combinatie met kleine vierkante tegels en cirkels en extra kleuren. De Bazel toont in zijn vloerontwerpen een voorkeur voor dergelijke grote vierkante perken en stroken, en ook kleine vierkante tegels en cirkels komen een aantal keren voor in zijn vloerontwerpen.

In zijn woonhuizen gebruikte De Bazel een enkele keer marmeren tegels, maar in de meeste gevallen witte en zwarte (of rode), hardgebakken keramische tegels van veel kleiner formaat: 13 x 13 centimeter. Toch lijken zijn ontwerpen dermate veel op de illustere voorgangers uit de zeventiende en achttiende eeuw dat hij deze zeker moet hebben gekend. De Bazel appelleerde met zijn inge-

boven

Oude prentbriefkaart van de villa Meentwijck (collectie Meentwijck). Zowel de villa als de omringende tuin zijn geclassificeerd als Rijksmonument.

links

Tegelvloer in de hal van de villa Meentwijck met zicht op het tochtportaal en de dienstvleugel, foto: BMBbeeld, 2016.

rechts

Vloerontwerp voor de 'stoep' bij de eetkamer en de veranda bij de zitkamer van villa Meentwijkstra (Het Nieuwe Instituut Rotterdam)

onder

Vloerontwerp villa Meentwijkstra voor hal, tochtportaal, wc, keuken, portaal achter de deur naar de dienstvleugel, bijkeuken, dienstbode-wc en kast, afgegeven namens Karel de Bazel door A.C.A. Rotgans augustus 1912 (Het Nieuwe Instituut Rotterdam)

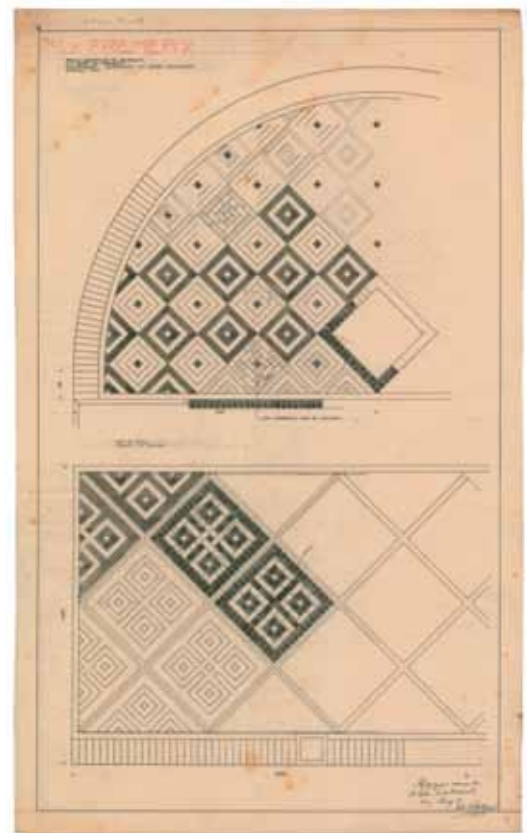
wikkelde tegelvloerontwerpen in elk geval aan de Hollandse smaak voor zwart-wit geblokt.

Terug naar Meentwijkstra

Kenmerkend voor de plattegrond van villa Meentwijkstra is de dwars op de hoofdas geplaatste gang die links toegang verleent tot de huiskamer aan de achterkant en de kinderkamer aan de voorkant (thans samengevoegd tot één ruimte) en rechts tot het trappenhuis, de eetkamer, de studeerkamer (thans keuken) en het dienstgedeelte van het huis. Het grondplan van deze gang heeft een uitgerekte H-vorm; de smalle gang verbreedt zich aan beide uiteinden wat bijdraagt aan de afwisselende ruimtelijke ervaring in deze verkeersruimte die in open verbinding staat met het trappenhuis. Hoewel De Bazel deze ruimte 'hall' noemt op de plattegrond is het geen klassieke (vierkante) Engelse woonhal zoals deze zijn intrede had gedaan in het Nederlandse stads- en landhuis aan het begin van de 20e eeuw.

In Meentwijkstra maakt de tegelvloer van deze hal of gang deel uit van een groter geheel aan zwart-wit geblokte vloeren in tochtportaal, wc, garderobe, portaal achter de trap, bijkeuken en aangrenzend een kast en dienstbode-wc. De vloer van de gang vertoont het meest uitgewerkte ontwerp: een samenstel van vierkanten van aaneengesloten zwarte en witte tegels omgeven door een rand van kleinere tegels die meandert om het H-vormige grondvlak. Ter plaatse van de hoofdas van de H-vorm zijn vier vierkanten met elkaar verbonden om de hoofdas van de H-vorm te benadrukken. De vestibule en de wc zijn betegeld in een meer eenvoudige variant.

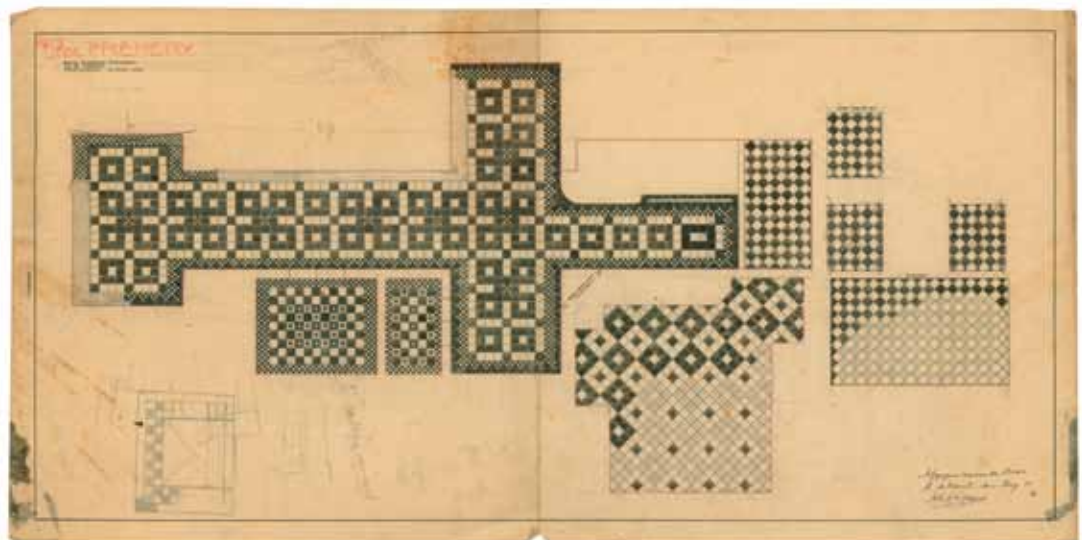
Deze patronen zijn parallel aan de omtrek van de vloer gelegd en gespiegeld op deassen van de H. De vloeren in het dienstgedeelte zijn nog eenvoudiger, ontworpen in dambordpatroon en diagonaal gelegd, waarbij de keukenvloer grotere patro-

nen heeft dan de dienstruimte achter de gang, de bijkeuken en de kast en dienstbode-wc.

Tegelvloeren in het Gooi

Het eerste landhuis dat De Bazel bouwde in het Gooi was De Maerle in Huizen uit 1906 voor de schilder Gerrit Willem van Blaaderen en zijn vrouw, de schilderes Riet van Blaaderen-Hoogendijk. Het werd direct beroemd doordat het werd opgenomen in het boek: 'Het moderne landhuis in Nederland' uit 1916 en werd daardoor een veel besproken en veel nagevolgd voorbeeld van de

zogenoemde Gooise landhuisstijl, naar Engels voorbeeld aansluitend bij de lokale architectuur van rietgedekte boerderijen en plattelandswoningen in het Gooi.

Maar de eerste zwart-wit geblokte tegelvloer die hij in het Gooi ontwierp was waarschijnlijk die voor de schilder en etser Jan Veth in 1902. De biograaf van Veth, de historicus Johan Huizinga, zou deze vloer beschrijven als 'een opvallende, zwart-witte tegelvloer die bestond uit een grafisch spel van vierkanten en rechthoeken'. Verder ontwierp De Bazel in 1904 een nieuw atelier voor Jan Veth. De tegelvloer is ongetwijfeld onder kunstenaars en gelijkgestemden bekend geworden door de centrale rol die Veth speelde in het kunstenaarsleven in het algemeen en dat van de Nederlandse Etsclub in het bijzonder. Conform de conventie van de tijd werden natuurstenen of keramische tegels gebruikt in verkeersruimtes, dienstvertrekken en sanitaire ruimtes zoals badkamers en wc's.

De vloeren van woonvertrekken daarentegen werden letterlijk in warmere materialen uitgevoerd, zoals plankenvloeren en parketvloeren. Maar ontwerpen voor de vloeren van de buitenruimte om het huis heen - de bestrating, de tuinpaden, de terrassen en veranda's - liet hij bij voorkeur uitvoeren in steen.

Vloermozaïeken verbinden binnen en buiten

Het zal niet verbazen dat De Bazel ook deze vloeren op systeem ontwierp, maar niet eerder werd duidelijk hoe zorgvuldig hij de patronen voor

binnen- en buitenvloeren op elkaar afstemde. Ook bij deze vloeren bepaalde hij de legrichting soms in de richting van de muren en paden, dan weer op de diagonaal voor een optimale perspectivische werking. Op een tekening voor het plaveisel voor villa Meentwijk sluit de bestrating voor de veranda bij de zitkamer en de 'stoep' bij de eetkamer aan bij de patronen van de vloeren van het interieur. Beide ontwerpen zijn gedacht in rode en gele klinkers die samen grote en kleinere vierkanten vormen. Het ontwerp voor de legrichting is diagonaal. De diagonale legrichting van het parket in de eetkamer is ook te vinden in dit terras achter het huis. Het patroon van de tegelvloer in de hall herhaalt zich in het plaveisel op de veranda waar dit aansluit op de diagonaal gelegde parketvloer van de huiskamer.

Complex grafisch spel

Uit deze analyse van de interieurontwerpen blijkt dat De Bazel werkte conform de traditie in de Nederlandse bouwkunst om de uitvoering af te stemmen op de functie van de vertrekken, waarbij de koude en gemakkelijk schoon te houden tegelvloeren werden gereserveerd voor de 'natte' ruimtes, zoals het entreegebied, dienstruimtes en sanitaire ruimtes. In de woonvertrekken legde hij in de regel parketvloeren. Ook de buitenruimte om de huizen heen werd bij voorkeur in het ontwerp betrokken zodat een verbinding tussen binnen en buiten tot stand gebracht werd. Verder sloot De Bazel aan bij de conventie van nevenschikking in materiaalgebruik waarbij onderscheid werd gemaakt tussen luxere materialen in woonruimtes en eenvoudiger materialen in slaapkamers en dienstruimtes. Maar vooral het ontwerpniveau maakte daarbij op subtiele wijze duidelijk welke ruimtes belangrijker waren dan andere; de meest complexe grafische ontwerpen werden gereserveerd voor de meest representatieve ruimtes zoals de tegelvloer in de hal van villa Meentwijk.

links

Tegelvloer in de hal van de villa Meentwijk, foto: BMBEeld, 2016.

onder

Plattegrond begane grond villa Meentwijk (Tekening op schaal door Jeroen van den Biggelaar naar de originelen in het Het Nieuwe Instituut Rotterdam)

De Stichting Historische Interieurs in Amsterdam doet onderzoek naar woonhuizen uit de periode 1875-1945 en publiceert huizenportretten en blogs op de website: www.historischeinterieursamsterdam.nl. Het portret over villa Meentwijk is een uitgebreide versie van dit artikel en integraal op de website te vinden. Indien u op de hoogte wilt blijven van de nieuwste artikelen kunt u zich via de site abonneren op de digitale nieuwsbrief. In het najaar van 2017 verschijnen drie boeken over de huizen respectievelijk in Amsterdam, het Gooi en Zuid-Kennemerland.